

DEBATT

Replik: Om kausal realism

THOMAS BRANTE

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Syftet med att använda postulatform i artikeln om kausal realism var att undvika att fastna i den klassiska filosofiska diskursens problematik för att istället diskutera något annat, nämligen sociologisk forsknings framtida färdvägar. Som svar till Patrik Aspers tar jag dock här upp något om den kausala realismens filosofiska grunder.

Realism och sanning. Jag använde tre enkla postulat för att beskriva en realistisk utgångspunkt. De två första kan för sociologins del sammanfattas som att det existerar en samhällelig verklighet oberoende av sociologer och att det är möjligt att nå kunskap om denna. Det tredje postulatet, ”All kunskap är felbar”, avsåg bland annat att ta hänsyn till landvinningar inom modern vetenskapsteori (och för den delen också klassisk filosofi), till exempel att det finns paradigm, att fakta är teoriberoende, att inkommensurabla traditioner förekommer men inga absoluta kriterier på sanning.

Den definition av realismen som ges av dessa postulat är inte ovanlig utan vedertagen, vilket man kan förvissa sig om genom att slå upp filosofiska lexikon eller varför inte Nationalencyklopedin, där det bland annat står: ”Filosofisk ståndpunkt enligt vilken sanning består i överensstämmelse med verkligheten. Sanning i denna mening kan vara principiellt otillgänglig.”

Nu kan man ändå tycka att realismen borde bestå oss med ett sanningskriterium, annars är den ingen *riktig* realism. Själva orden spelar ju ingen roll, men om man ändrar definitionen av realism till att den måste innehålla ett sanningskriterium så behövs ett nytt ord för ståndpunkten ovan, det vill säga den då ”gamla” realismen. (Beteckningen ”pragmatisk som-om-realism” blir dock litet klumpig.) Jag menar dock att det inte är lyckat att kräva ett externt sanningskriterium eftersom ett sådant under sociologins rådande omständigheter – förekomsten av inkommensurabla traditioner etc – inte kan bli till något annat än en påtvingad ideologi med förtryckande potential, och många teorier skulle kunna förkastas av rent filosofiska skäl. Generellt sett ger realismen därför en ram för legitima sanningsanspråk men inget sanningskriterium. Eventuellt kan man säga att sociologin innehåller traditionsimmanenta sanningskriterier. Att kräva ”ett kriterium för kunskapsobjektens existens” för oss för övrigt direkt till den kantska problematiken om *Das Ding an Sich*, och jag erkänner att inte heller jag kan leda i filosofiskt bevis att yttervärlden

verkligen existerar eller att vår kunskap om denna inte bara är illusioner. Därför postulaten.

Vidare kan man anse att definitionen inte säger så mycket. Men dess icke-urvattnade karaktär blir tydlig vid jämförelse med alternativa vetenskapsteorier, som till exempel positivismens observerbarhetskriterium eller subjektivismens krav att alla förklaringar måste vara baserade på de handlande subjektens intentioner. Om man tar positivismen eller subjektivismen bokstavligen bör väl sociologins äldre och moderna klassiker förkastas eller drastiskt omtolkas, eftersom de använder begrepp som betecknar icke-observerbara, icke-intentionella storheter? Realismen har inte dessa enligt min mening negativa och begränsande konsekvenser, den är mer öppen och tillåtande än många alternativ.

Det sagda betyder dock inte att realismen inte har ett sanningsbegrepp. Själv föredrar jag den tradition som förknippas med Frege, Bolzano och Poppers värld 3, uttryckt i till exempel Freges eleganta formulering: ”Att vara sann är något annat än att hållas för sann, vare det av en, vare det av många, vare det av alla, och kan på intet sätt återföras därpå.” Sanning kan inte reduceras till vår kunskap eller våra teorier, vare de inkommensurabla eller ej; att göra det är att begå ”det epistemiska misstaget.” (Med andra ord bör man skilja mellan en intransitiv och en transitiv dimension, men det är en annan historia.) Allmänt sett ligger realismens tyngdpunkt i ontologin, inte i epistemologin.

Individualism, holism och sociala nivåers eventuella existens. Mot realismen ställer Aspers sitt eget förslag som är en konventionalistisk variant av anti-realism. Vetenskapliga begrepp skall ses endast som hjälpmedel som vare sig är sanna eller falska. Undantag görs dock för begrepp som handlar om individen, det vill säga denna version av antirealism är grundad i en ontologisk och metodologisk individualism.

Mot denna form av konventionalism och reduktionisk atomism kan de vanliga holistiska argumenten resas. Det är exempelvis helt godtyckligt att bromsa reduktionen vid individen. Visserligen betyder *individuus* odelbar, men få forskare verkar ta hänsyn till detta nuförtiden. Psykologin har plockat ner individen i hela serier av beståndsdelar på olika djup. I själva verket är individen numera nivåuppdelad, analogt med nivåuppdelningen av sociologin. För postmodernismen är individen decenterad till en uppsättning fragmenterade identiteter, för sociobiologin till DNA-kartor, för många AI-forskare är hon en hårig datamaskin; alla reducerar individen till en eller några grundläggande intraindividuela komponenter. Och vad skall man säga om teorin om rationella val, som reducerar individen till preferens plus kunskap plus logik? För det andra har vi de principiella analogiargumenten för holismens tes att en helhet är mer än summan av dess delar. En symfoni kan inte förstås

genom att reduceras till ett studium av dess enskilda toner, en molekyl kan inte förstås via reduktion till dess atomer, ett lejons beteende kan inte reduceras till och förklaras av dess celler... Olika nivåer har en relativ autonomi, och det tycks krävas speciella begrepp för varje nivå.

Men frågan om kausal realism och relativt autonoma nivåer inom sociologin fångas egentligen inte av dikotomin mellan individualism eller atomism och holism (den är vare sig en individualistisk eller holistisk reduktionism, se min föregående artikel för exempel). Det är naturligtvis så att sociala fakta inte har samma existens som till exempel ett berg, men det är också så att de inte är reducerbara till individer. För mig påminner frågan om den berömda anka-harebilden, det vill säga jag kan växla och se poängen med båda sidorna. Det är ur en synvinkel självklart att bara individer existerar med stort E, en familj är ju "bara" dess medlemmar. Men det går också utmärkt att se förhållandet på det andra sättet, det vill säga att familjer är strukturerade på historiskt specifika sätt, att det finns bestående, gemensamma mönster som tycks vara *sui generis* och är grundade i byggnader och lagtexter, praxis och tradition, minnen och dispositioner; strukturer som är både begränsande och möjliggörande. För en intressant realistisk analys av "institutionella faktas" speciella existensform se den amerikanske filosofen John Searles nya bok *The Construction of Social Reality* (Searle 1995).

I den förra artikeln gjorde jag en nivåuppdelning av sociologin som byggde på följande resonemang. En individ existerar inte i ett vakuum utan är till stor del en produkt av det sociala. Attityder, intentioner, dispositioner, habitus etc – vad jag här sammanfattar som individens sociala egenskaper – är inskrivna via socialisation. Det är därför sociologin, till exempel Meadtraditionen, i så stor utsträckning ägnat sig åt forskning om individen som social varelse, det sociala jaget skilt från ett "naturligt" jag. I min nivåuppdelning urskilde jag detta som forskning om den *individuella* nivån.

Som bekant internaliseras det sociala genom interaktion med andra sociala varelser, till exempel föräldrar. Interaktion mellan människor är också ett område som ägnats mycken forskning inom sociologin, bland annat därför att interaktion tycks utgöra en speciell typ av norm- och regelbundet, ofta ritualiserat beteende. Därför urskilde jag en *interpersonell* nivå.

Individens egenskaper är ofta uppkomna och definierade genom hennes *relationer*. Individen kan inte vara förälder utan barn, inte make utan maka, inte arbetstare utan arbetsgivare, inte byrådirektör utan byråkrati, inte statschef utan stat. Dessa relationer eller roller *föregår* den enskilde individ som under en viss tid ingår i dem och de *förblir* efter det att den enskilde individen försvunnit. Att relationerna föreligger före och efter den enskilde individen betyder att de har en speciell, icke-

reducerbar ontologisk status; att de definierar och bestämmer den enskilde individens egenskaper betyder att de har kausal kraft.

Relationerna i en institution som familj eller byråkrati är således relativt varaktiga strukturer. Det är fullt möjligt att studera dessa relationer *i sig*, utan att ta med de konkreta individer som råkar befinna sig i dem. Det tycks alltså vara möjligt att abstrahera från de enskilda individerna och de direkta interaktionerna och studera de speciella mönster som utmärker en institution som familjen. Och vi kan på denna nivå studera de typiska kausala relationer som förekommer i många familjestrukturer, till exempel auktoritetsrelationer. Detta är vad jag kallar den *institutionella* nivån.

Den typiska familjerelationen är vad vi ofta kallar en samhällelig institution. Men en institution är inbäddad i andra relationer – arbetsliv, skola, media och lag-system som till exempel familjelagstiftning. Familjeinstitutionen är alltså en av flera institutioner, och vi kan abstrahera eller gå upp ytterligare en nivå och studera familjeinstitutionens relationer till andra institutioner utan att ta med de specifika roller som förekommer i familjen, det vill säga vi studerar relationer mellan institutionaliserade relationer. Detta är vad jag kallar den *inter-institutionella* nivån.

Det ovanstående är egentligen inget annat än en kodning av vad sociologer faktiskt gör. Organisationssociologin studerar exempelvis relationer mellan roller i ett företag (institutionell nivå), eller relationer mellan olika företag, eller mellan olika typer av organisationer som till exempel stat och marknad (interinstitutionell nivå). De kan studeras som relativt autonoma därför att de bildar strukturer som innehåller specifika mekanismer med kausal kapacitet. Dessa kunskapsobjekt kan däremot inte reduceras till aggregat av individuella egenskaper. Man kan alltså, vilket många sociologer visat, göra intressanta sociologiska studier utan att överhuvudtaget ta upp individnivån, det vill säga genom att "sätta parentes kring subjektet."

James Coleman och den metodologiska individualismen. Svaret på frågan om var James Coleman skall placeras i en nivåontologi är att *om* den rationella valteorin tolkas som en extrem metodologisk individualism så tillhör Colemans teori den individuella nivån. Emellertid vill jag tillägga att jag inte anser att Coleman skall tolkas på det sättet. Han urskiljer åtminstone två nivåer, en individnivå och en systemnivå, eller en mikro- och en makronivå. I *Foundations* hävdar han att man kan gå från makro till mikro och tillbaka till makro. Man börjar och avslutar på makronivån, men mellan dessa "doppar" man ner förklaringen till individnivån. Vidare förklarar han sin position som en speciell variant av metodologisk individualism: "No assumption is made that the explanation of systemic behavior consists of nothing more than individual actions and orientations, taken in aggregate ... there is no implication that for a given purpose an explanation must be taken all the way

to the individual level to be satisfactory.” Coleman anger att hans kriterium är pragmatiskt, och säger vidare: ”This criterion will ordinarily require an explanation that goes below the level of the system as a whole, but not necessarily one grounded in individual actions and orientations” (Coleman 1990: 5). Han tänker sig uppenbarligen fler nivåer, mellan individnivån och samhällsnivån. I sitt svar till kritiker två år senare gör han helt klart att systemnivån inte bara är ett hjälpmedel eller dylikt utan som något som har kausal kraft och även en existens *sui generis* (Coleman 1992). Så Colemans speciella variant av metodologisk individualism är ganska urvattnad.

Kausalitet och mentala föreställningar. Kan mentala föreställningar utgöra orsaker? Detta är åter en klassisk filosofisk fråga som genom århundradena besvarats med att det råder en parallellitet mellan det fysiska och det mentala, eller en växelverkan, eller att det mentala endast är ett epifenomen. För sociologins del tycker åtminstone jag att man skall kunna uttrycka sig som att religioner, ideologier och tänkesätt kan utgöra orsaker till sociala förhållanden. Nazismens ideologi var en betydelsefull orsak till det andra världskriget, till exempel. Nu kan man naturligtvis invända att *själva föreställningen i sig* inte utövar förföljelse eller slår ihjäl folk, och att vi därför skall ändra språkbruk och använda någon slags biologisk eller fysiologisk eller individualistisk terminologi. Men jag menar för det första att även detta är ett onödigt förslag som begränsar sociologin, det räcker väl med att hålla i minnet att påståenden av dessa slag inte skall tas alltför bokstavligt. Vidare pekar den biomedicinska forskningen på att mentala innehåll faktiskt kan utgöra orsaker, jämför till exempel fenomenet psykosomatiska sjukdomar. Många forskare menar att själva den mentala föreställningen att man är till exempel elöverkänslig ger upphov till somatiska besvär, alltså utgör en orsak eller för den delen ”kausal kraft.” Dessutom är det ju så att även de mest extrema metodologiska individualister anser att vi bör använda mentala begrepp som intention, attityd osv för att förklara individuellt och kollektivt handlande.

Thomas Kuhn, konsensus och färdvägar. Om man säger att Thomas Kuhn hävdar att konsensus inom en disciplin ”i bästa fall växer fram med tiden” så kan man lika gärna säga att han hävdar det motsatta, det vill säga om en vetenskap lämnas ifred så splittras den med tiden, varvid en revolution kan uppstå – i själva verket är det senare en av huvudpoängerna hos Kuhn. Men Kuhn är deskriptiv och analytisk, inte normativ, och det är malplacerat att använda honom för att ifrågasätta en diskussion om sociologins framtida vägar. I min föregående artikel ger jag för övrigt absolut inte en detaljerad manual för vad sociologer skall göra, vilket framgår av att jag tvärtom betonar vikten av att sociologin bevarar en teoretisk och metodisk pluralism. Jag föreslår en möjlig plattform, en allmän målsättning för sociolo-

gin som vetenskap samt några allmänna områden i vilka jag tror att teoriutveckling är av speciellt stor betydelse. De frågor jag tar upp är numera under internationell debatt, se exempelvis temat för nästa års världskongress. Skulle det vara något fel i att initiera en sådan diskussion på svensk mark? Men vi är säkert överens om detta.

Sammanfattningsvis ser jag inte realismen i begreppet "kausal realism" som något större problem. Den är ett sätt att begränsa den energiåtgång som blir följden av idag obsoleta läror som positivism och filosofisk konstruktivism, eftersom dessa tyvärr oftast begränsar sociologen och på grund av sina märkliga tolkningsmöjligheter och allmänna oklarheter leder till svårartade filosofiska grubblerier, medan realismen leder till att sociologen kan slappna av vad gäller epistemologisk korrekthet, eller vad Richard Rorty kallar "Cartesiansk ångest," och i stället forska vidare om, förslagsvis, orsaker till sociala processer.

Sociologin är en intellektuell disciplin och bör så förbli. Men frågan är om vi skall låta den rena filosofiska diskursen fånga oss alltför mycket. Det var i varje fall vad jag ifrågasatte i den förra artikeln, och det var därför postulatformen användes. Låt mig nu som avslutning beskriva vad jag tror är en mer fruktbar infallsvinkel, samt även något mer om det allmänna syftet bakom den kausala realismen.

Metateori

1. Det finns vetenskapsteori och det finns sociologi, och det är viktigt att diskutera empiriska ämnen ur mer generella perspektiv. Men vetenskapsteori är numera mycket starkt knuten till den vanliga filosofin, och den handlar för det mesta om vetenskapen i allmänhet. Exempelvis emanerar positivismen och den kritiska rationalismen ur vissa (ytterst diskutabla) uppfattningar om naturvetenskapen, medan subjektivistiska vetenskapsteorier ofta härrör ur humaniora och nykantiansk filosofi. Det är ett förhållandevis långt avstånd mellan dessa vetenskapsteorier och den moderna sociologins natur. Men man kan föreställa sig ett område mellan vetenskapsteori i allmänhet och en empirisk disciplin, något jag kallar *metateori*. En metateori befinner sig alltså mellan vetenskapsteori i allmänhet och ett givet ämne, och formuleras genom att hämta inspiration från båda. Metateori är mer konkret än vetenskapsteori, och tar upp exempelvis domänontologiska antaganden i ett givet ämne. Samtidigt är den mer abstrakt än de specifika teorier och metoder som förekommer i ämnet, och ger därmed möjlighet till överblick och även till rekommendationer angående ämnets framtida vägar. Metateori påminner om Imre Lakatos begrepp "forskningsprogram" som bland annat syftar till att ange ett ämnes kärna och periferi.

2. En metateori bör vara så *enkel* som möjligt, utan att fördenskull vara osofistikerad. Med "inte osofistikerad" menar jag att metateorin skall ta hänsyn till de

mest grundläggande landvinningarna inom modern vetenskapsteori, som till exempel tesen om faktas teoriberoende, förekomsten av paradigm, att det inte finns några filosofiskt sett objektiva kriterier för teorival eller sanning, samt även den empiriska disciplinens rådande villkor och behov. Med ”enkel” menar jag att en metateori helst inte skall behöva leda till årtal av filosofiska studier utan snarare utgöra en plattform som vägleder forskningen mot den empiriska disciplinens egentliga målsättning (se nedan).

3. En metateori för sociologin måste, givet den moderna sociologins fragmenterade innehåll, vara *agnostisk* i förhållande till enskilda teorier, det vill säga den bör stå för en *teoretisk och metodisk pluralism*. Sociologins nuvarande utvecklingsnivå innebär att allt från studier av sociala relationer till diskursanalys ingår, och vi kan inte diskriminera mellan dessa på basis av allmänna vetenskapsteoretiska överväganden. Samtidigt bör metateorin kunna peka ut utgångspunkter och målsättningar för ämnet, oavsett specifika teorier eller metoder.

4. Ytterligare ett viktigt krav på en metateori för dagens sociologi (och egentligen vetenskapen i allmänhet) är att den skall ta hänsyn till att sociologisk forskning i allmänhet bör vara *både disciplin- och samhällsrelevant*. Vi kan tänka oss dessa båda krav som två ytterpooler på ett kontinuum. Forskning som är helt utan samhällsrelevans behandlar interna esoteriska pussel. Sådan forskning är naturligtvis också ibland viktig, men sociologins tyngdpunkt, dess huvudfåra, bör behandla samhällsrelevanta frågor. Motsatsen, avsaknad av disciplinrelevans, kan exemplifieras med offentliga utredningar i vilka någon sociologisk kompetens ej går att spåra; rapporten kunde ha skrivits av vem som helst. Majoriteten av sociologiska verk bör sträva efter att nå den optimala balansen mellan, för att använda ett slitet uttryck, scientismens Scylla och populismens Charybdis.

Den metateori jag skisserade i den föregående artikeln avsåg att ta hänsyn till dessa krav. Dess allmänna målsättning var att utmejsla ett alternativ till å ena sidan positivismen, å den andra den rådande uppsättningen ultrarelativismen, en slags tredje väg som bygger på sociologin, inte på naturvetenskap eller humaniora, även om dessa är med som inspirationskällor. Hur detta skulle gå till angavs i postulat två: -”Det är möjligt att nå kunskap om denna verklighet.” Postulatet gör antagandet att genuin sociologisk kunskap verkligen finns. Poängen med detta postulat är alltså att prova möjligheten att inte först formulera en filosofiskt hållbar vetenskapsteori och därefter försiktigt beträda sociologins marker med en mängd förbehåll och varningar för filosofiska misstag i bakhuvudet, utan tvärtom att utgå från sociologins egna kunskaper och med hjälp av denna utgångspunkt fråga sig hur den sociala verkligheten då måste vara beskaffad. Detta är absolut inget konstigt, utan helt normalt. De flesta allmänna vetenskapsteorier har formulerats utifrån en

viss vetenskaps innehåll, oftast fysiken. De kommer alltså efter vetenskapen ifråga, kodifierar den och ger därefter vissa rekommendationer. Som Hegel uttryckte det: ”Minervas ugglor lyfter först i skymningen.” Låt oss alltså anta att sociologin har nått en sådan mognad att den kan utveckla sin egen ontologi, utan att behöva legitimeras av utifrån kommande principer.

Nivåer, strukturer och mekanismer

Verkligheten innehåller en snarast oändlig mängd kausala processer som vi ständigt konfronteras med. Vetenskapen – vare sig det gäller natur eller samhälle – har ingen möjlighet och inga ambitioner att beskriva eller förklara dessa. Ingen naturvetenskap kan förutsäga var ett löv som cirklar iväg med höstvindarna kommer att hamna. Och som kaosforskarna påpekar; en fjärils vingslag i Kina kan orsaka regn i New York. Naturvetenskapen har inte denna ambition utan strävar efter att identifiera de grundläggande och varaktiga mekanismer som ligger till grund för ytfenomenen, som till exempel gravitation. Naturlagarna uppträder i yttervärlden – det vill säga utanför laboratoriet – som tendenser som kan realiseras men också motverkas av andra tendenser. På samma sätt är det inom samhällsvetenskaperna. Den person som tar en promenad i staden är under påverkan av myriader av kausala faktorer – bilar som skall undvikas, skyltfönster som väcker tankar, andra människor som skall hälsas på. Sociologins uppgift kan inte vara att beskriva denna myriad utan analogt med naturvetenskapen identifiera de relativt varaktiga sociala strukturer och mekanismer som i större eller mindre utsträckning styr ytfenomenen, och det är precis vad vi finner i exempelvis Goffmans analyser av social interaktion, till exempel de mekanismer som styr det karakteristiska beteendet vid mötet på gatan.

Sociologin avser att täcka ett oerhört stort och komplext område, från globala processer till ett sekundsabba möte mellan två personer på gatan. Det finns alltså makro, meso och mikrosociologi, och av forskningen att döma tycks de kausala mekanismerna på olika nivåer vara av olika slag, vilket också är ganska självklart; en organisation som exempelvis ett företag fungerar på ett annat sätt än en familjereaktion mellan till exempel en far och en son. Olika mekanismer är i spel. Därför kan man tala om olika nivåer eller forskningsområden inom den moderna sociologin, nivåer som har en relativ autonomi. På basis av mina intryck av den moderna sociologin föreslog jag fem nivåer, en siffra som givetvis är godtycklig. Mitt skäl att välja dem var att moderna forskare för närvarande tycks bilda kluster kring just dessa nivåer. Det pågår intensiv forskning vad gäller globala frågor; nationella system; organisationer och institutioner; interpersonell interaktion; och individens sociala jag. Intrycket ger upphov till misstanken att det är på dessa nivåer intres-

santa kausala mekanismer förekommer. Sociologisk teoriutveckling handlar i så fall om att a) identifiera mekanismerna på respektive nivå, samt b) identifiera mekanismer som binder nivåerna samman. Medan de förra förklarar nivåernas autonomi förklarar de senare hur mikroprocesser återverkar på makrotillstånd och vice versa.

Mekanismer föreligger inte i fritt tillstånd utan är inbäddade i strukturer, de är "strukturberoende." En struktur är en konfiguration av element, ofta med en viss varaktighet. Själva konfigurationen av element innebär att vissa händelser och skeenden blir möjliga, sannolika eller till och med nödvändiga, samtidigt som andra blir omöjliga eller osannolika. För naturvetenskapens del kan vi säga att en mekanism är det som en naturvetenskaplig lag formuleras kring och ytterst handlar om. Mekanismen "gravitation" ligger till grund för tyngdlagen. För samhällsvetenskapens del kan en mekanism vara det som ligger till grund för att ett statistiskt samband föreligger. Om vi har funnit att variabeln föräldrars socialgruppstillhörighet samvarierar med variabeln barns skolbetyg, så är mekanismen eller mekanismerna de processer och förhållanden som leder till att det är så. Om det är så att längre och hårdare fängelsestraff leder till ökad brottsbenägenhet efter fängelsevistelsen så är det kriminologins uppgift att förklara sambandet genom att identifiera de mekanismer som leder till att detta är fallet. En mekanism kan således enkelt definieras som själva *modus operandi* i den process som gör att ett tillstånd övergår eller inte övergår till ett annat.

Identifieringen av mekanismer kan naturligtvis ske på ett generellt och svepande plan men också genom konkreta studier av mekanismers detaljer. För fler exempel på sociala mekanismer hänvisas till till exempel Mario Bunge (1996), som innehåller en uppsjö illustrationer som dock inte ges någon närmare analys. Jon Elster (1989) ger andra typer av exempel, Peter Hedströms och Richard Swedbergs (1996) ger tre goda exempel på sociala mekanismer. Ray Pawson (1989) innehåller avancerade men något snåriga analyser av de mekanismer som kan utläsas ur verk av Raymond Boudon, John Goldthorpe och Erik Olin Wright.

Disciplin- och samhällsrelevans

Frågan om vad som är disciplinrelevant är naturligtvis kopplad till vår förståelse av vad vetenskap egentligen är. Här är det intressant att notera den kraftiga omorientering som under det senaste decenniet ägt rum i det internationella vetenskapsteoretiska tänkandet. Det hävdas bland annat att modern naturvetenskap inte arbetar med att uppställa universella lagar utan att just finna mekanismerna bakom fenomen. Ett exempel på denna nyorientering ges av lundafilosofen Bengt Hansson, som urskiljer tre faser i vetenskapernas utveckling, i någon mån påminnande om Auguste Comtes. Fas ett bygger på perception av yttervärlden; det konkreta, sin-

neserfarenheten, samlas och klassificeras. Under fas två söker man mycket abstrakta, generella principer som kan förklara en mångfald observerbara fenomen. Under fas tre går man just på de ”mekanismer som är verksamma i den osynliga värld som förutsattes i den andra fasen.” (Hansson 1997:7). Det är den fas naturvetenskaperna befinner sig i för närvarande. Han menar vidare att samhällsvetenskaperna befinner sig någonstans i övergången mellan fas två och tre. För att påskynda processen bör vi lämna de mycket abstrakta regelbundenheternas domän för att istället identifiera mekanismerna bakom sociala effekter. Målet identifiering av mekanismer är också samhällsrelevant av det enkla skälet att all rationell social förändring förutsätter kunskaper om orsak-verkandedjor, och ”det finns inget så praktiskt som en bra teori.” Det är också först med kunskaper om generativa mekanismer – till exempel de mekanismer som ger upphov till och/eller bevarar negativa sociala förhållanden – som sociologin kan vara en genuint kritisk och emancipatorisk disciplin.

Sociologin som vetenskap

Av skäl som de ovanstående definierar jag sociologins yttersta uppgift som att *identifiera strukturer som innehåller mekanismer som genererar empiriskt observerbara effekter*, vilket är detsamma som att förklara sociala fenomen. Ordet ”yttersta” innebär att sociologin naturligtvis innehåller betydligt mer än så. Andra nödvändiga uppgifter är beskrivning, klassificering, tolkning, att använda kvantitativa och kvalitativa analysmetoder, att prova nya perspektiv, med mera. Påståendet innebär alltså att huvudmålet med sociologin, likt de flesta andra vetenskaper, är förklaring, och att övriga uppgifter inte är mål i sig utan kan ses som hjälpmedel för detta mål.

Det bör tilläggas att jag efter några debatter om den kausala realismen insett att vissa av de centrala begrepp jag använder, som ”kausal”, ”förklaring”, ”mekanism” och ”kumulativitet” väcker en snarast instinktiv vämjelse hos många av de som fått sin sociologiska träning under 1970-talet. Man tror att det rör sig om positivistiska begrepp och att de därför till varje pris måste undvikas till förmån för mjukare begrepp som ”förståelse” och ”tolkning.” Jag menar för det första att positivismen på intet sätt har monopol på dessa begrepp, för det andra att de kan och bör definieras på helt andra sätt än de positivistiska (vilket också görs, se föregående artikel samt referenserna nedan) och för det tredje att de är i stort sett oundgängliga för sociologins egen självförståelse som vetenskap. Därför måste de återerövas, och vi måste bortse från eventuella, historiskt betingade negativa konnotationer.

Sammanfattning

Kanske kan hela denna replik formuleras betydligt mer kortfattat. Min artikel utgick från övertygelsen att en sociologisk metateori inte bör börja med den epistemologiska frågan: "Vad kan vi egentligen med visshet veta, givet att våra sinnesintryck ibland bedrar oss och att vi är fångar i våra egna språkliga kategorier, teorier och förväntningar?" I stället provade jag: "Ungefär vad måste verkligheten bestå av, givet att vi faktiskt har kunskaper?" Medan den förra frågan lätt leder in i filosofins ekorrhjul av ismer och logier leder den andra till fortsatta empiriska studier och sociologisk teoriutveckling. "Först ontologi och sedan epistemologi", tror jag därför är en bättre ordningsföljd för sociologisk metateori inför nästa århundrade. Den position jag har skisserat innebär således ontologisk realism, epistemologisk realism och metodologisk relativism. ■

Referenser

- Bunge, M. (1996) *Finding Philosophy in Social Science*. New Haven: Yale University Press.
- Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Coleman, J. (1992) "Reply to My Critics", *Theory & Society*, No 2.
- Elster, J. (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansson, B. (1997) "Vetenskap och samhälle", *Tvärsnitt*, nr 2.
- Hedström, P., Swedberg, R. (1996) "Social Mechanisms". *Acta Sociologica*, No 3.
- Pawson, R. (1989) *A Measure for Measures*. London: Routledge.
- Searle, J. (1995) *The Construction of Social Reality*. London: Allen Lane.